

بررسی تجربه کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت در زمینه تعهدات بخش خدمات

محمد راستی

(پژوهشگر موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی)

mrasti20@yahoo.com

مسعود کمالی اردکانی

(عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی)

mkamali1@yahoo.com

اقتصادی از آزادسازی تجارت خدمات برای اقتصاد ایران حاصل گردد.

تجارت خدمات/ خدمات/ سازمان جهانی تجارت/ کشورهای ملحق شده

چکیده

مقاله حاضر با توجه به اهمیت تجارت خدمات و این موضوع که ایران در فرایند الحاق به سازمان جهانی تجارت قرار دارد، به بررسی تجربه کشورهای ملحق شده به این سازمان در زمینه تعهدات بخش خدمات می‌پردازد. نتایج این مقاله مبتنی بر بررسی تجارب کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت دلالت بر این مهم دارد که ایران به منظور الحاق به سازمان مذکور در عمل ملزم به تعهد به بازگشایی تمامی بخش‌های خدماتی می‌گردد. همچنین بر اساس یافته‌های این مقاله چنین انتظار می‌رود که پس از الحاق به این سازمان، رشد و توسعه بیشتری از توسعه تجارت خدمات در مقایسه با کل توسعه تجارت برای اقتصاد ایران مشاهده و به علاوه تاثیر پذیری مثبت رشد

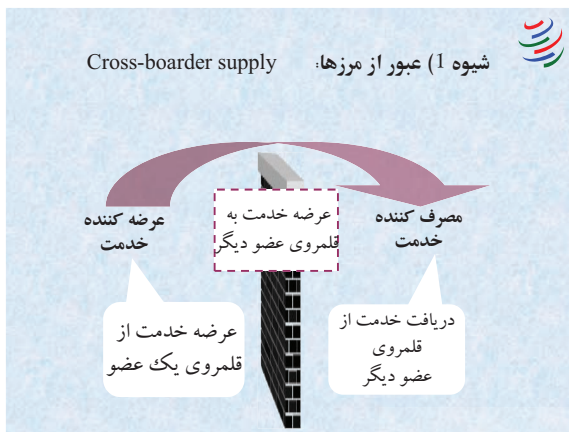
مقدمه

پیدایش موافقت نامه عمومی تجارت خدمات (گاتس-۱۹۹۵) [۱] پس از موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات-۱۹۴۸) [۲]، مهم‌ترین دست‌آورد نظام چند جانبه تجاری به حساب می‌آید. موافقت نامه عمومی تجارت خدمات در بردارنده اصول و قواعد چندجانبه‌ای برای تجارت خدمات با هدف آزادسازی تدریجی به عنوان ابزاری برای رشد اقتصاد و توسعه کشورها می‌باشد. این موافقت نامه برای اولین بار، قواعد و تعهدات توافق شده بین‌المللی نظیر گات را به حوزه عظیم و در حال رشدی از تجارت بین‌الملل یعنی تجارت خدمات گسترش داد (WTO, 1998).

بر اساس آمار منتشره بانک جهانی صادرات خدمات در جهان از ۳۸۸ میلیارد دلار در سال ۱۹۸۰ به ۳۳۳۷ میلیارد دلار در سال

(صادرکننده) و مصرف کننده (واردکننده) در کشور خود باقی می‌مانند و تنها خدمات عرضه شده به وسیله عبور از مرز انتقال می‌یابد: مانند اعطاء خدمات مشاوره، خدمات بیمه و بانکی و خدمات کامپیوتری از طریق تلفن و اینترنت.

شکل ۱- شیوه اول عرضه خدمات

۲. مصرف در خارج: در این روش مصرف کننده با عبور از مرز به محل عرضه خدمات می‌رود و در کشور عرضه کننده (صادرکننده خدمات) به مصرف آن خدمت می‌پردازد؛ مانند رفتن به کشور دیگر جهت بازدید از آثار باستانی، تحصیل در مدارس و دانشگاه‌ها و مراجعه به مطب پزشکان و بیمارستان‌های آن کشور.

شکل ۲- شیوه دوم عرضه خدمات

۳. حضور تجاری: در این شیوه عرضه کننده (صادرکننده) خدمات با تاسیس نمایندگی در کشور مصرف کننده (واردکننده) خدمات به عرضه و تولید خدمات می‌پردازد؛ مانند شعب نمایندگی بانک‌ها و شرکت‌های بیمه در کشور مصرف کننده خدمات.

۴. جابجایی اشخاص حقیقی: در این شیوه عرضه کننده

۲۰۰۷ افزایش یافته و نه تنها صادرات طی دوره مذکور به حدود ۹ برابر افزایش یافته بلکه سهم آن نیز در کل صادرات جهان از ۱۶/۲ به بیش از ۲۰ درصد افزایش یافته است. همچنین در سال ۲۰۰۷ سهم بخش خدمات در تولید ناخالص داخلی جهان برابر با ۶۹ درصد بوده است. این در حالی است که در این سال سهم بخش صنعت ۲۸ درصد و سهم بخش کشاورزی تنها ۳ درصد تولید ناخالص داخلی جهان بوده است (WDI 2008). بر این اساس با توجه به دستور کار دور دوحه مبنی بر افزایش آزادسازی تجاری در زیربخش‌های مختلف بخش خدمات، افزایش سهم تجارت خدمات تا مرز ۷۰ درصد تجارت جهانی (معادل سهم بخش خدمات در تولید جهانی) بعید به نظر نمی‌رسد [۳].

از این رو با توجه به مطالب فوق در خصوص اهمیت رو به رشد خدمات و تجارت این بخش به ویژه در چارچوب سازمان جهانی تجارت، این مقاله پس از معرفی شیوه‌های مختلف تجارت خدمات به بررسی تجربه کشورهای ملحق شده به این سازمان در زمینه تعهدات بخش خدمات می‌پردازد. در ادامه وضعیت توسعه تجارت خدمات کشورهای مذکور پس از الحاق به آن سازمان و پس از آن تاثیر توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در پایان نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی ارائه می‌گردد.

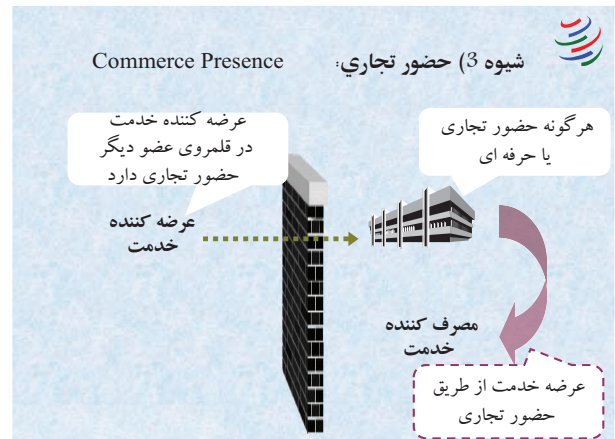
ارائه شیوه‌های مختلف تجارت خدمات

موافقتنامه عمومی راجع به تجارت خدمات، تجارت خدمات را از طریق ۴ شیوه مختلف عرضه خدمات معرفی کرده است. خصوصیات متفاوت کالا و خدمات، شیوه‌های انجام معاملات بین‌المللی را تحت تاثیر قرار می‌دهد. در حالی که تجارت بین‌المللی کالا، متضمن جابجایی فیزیکی کالاها از یک کشور به کشور دیگر است، تنها اندکی از معاملات خدمات مستلزم عبور از مرز است. این موافقت نامه با تعریف تجارت خدمات، چهار شیوه عرضه خدمات شامل عبور از مرزها [۴]، مصرف در خارج [۵]، حضور تجاری [۶] و جابجایی اشخاص حقیقی [۷] را مطرح می‌کند [۸]:

۱. عبور از مرزها: در این شیوه هر دو عرضه کننده

(صادرکننده) خدمات با عبور از مرز به کشور مصرف کننده (واردکننده) خدمات می‌رود و به تولید و عرضه خدمات می‌پردازد؛ مانند حضور پزشکان و مهندسان خارجی در کشور مصرف کننده خدمات.

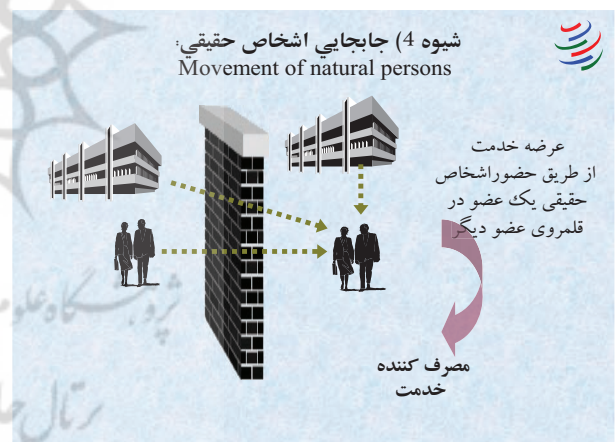
شکل ۳- شیوه سوم عرضه خدمات

ورزشی است. در واقع ۷۶ درصد از اعضای ملحق شده به این سازمان و تمامی اعضای ملحق شده از سال ۲۰۰۴ به بعد (به جز مورد کشور کوچک کپ و رد با تعهد در ده بخش) متعهد به پذیرش آزادسازی هر یازده بخش خدمات موجود در فهرست طبقه‌بندی بخشی سازمان جهانی تجارت گشته‌اند. بنابراین با توجه به تجربه کشورهای ملحق شده انتظار می‌رود که ایران نیز به منظور الحاق به سازمان جهانی تجارت در عمل ملزم به تعهد به بازگشایی تمامی بخش‌های خدماتی گردد. البته ذکر این نکته خالی از فایده نیست که آزادسازی در یک بخش به معنی آزادسازی کامل در آن بخش نمی‌باشد و امکان اعمال محدودیت در هر بخش وجود دارد. جدول (۱) در پیوست این مقاله ضمن ذکر کشورهای ملحق شده و سال عضویت آنها در این سازمان، تعداد بخش‌های آزادسازی شده و بخش‌های آزادسازی نشده را نیز نشان می‌دهد.

به علاوه بر اساس اطلاعات مستخرج از جدول تعهدات کشور ویتنام از ۱۵۴ زیربخش موجود در جدول طبقه‌بندی سازمان جهانی تجارت در مورد بخش‌های خدمات، ۱۰۸ زیربخش (برابر با ۷۰ درصد زیربخش‌ها) خدمات کشور ویتنام مشمول آزادسازی شده و تنها ۴۶ زیربخش (برابر با ۳۰ درصد زیربخش‌ها) خدمات این کشور از ایجاد تعهد به بازگشایی معاف گردیده‌اند.

شکل ۴- شیوه چهارم عرضه خدمات

۳. بررسی وضعیت درجه باز بودن تجارت خدمات کشورهای ملحق شده قبل و پس از الحاق

جدول (۲ پیوست) وضعیت درجه باز بودن تجارت خدمات کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت را در قبل و پس از الحاق به این سازمان و به ترتیب بیشترین نرخ رشد درجه باز بودن نشان می‌دهد. بر اساس اطلاعات موجود در این جدول ملاحظه می‌گردد که پس از الحاق به سازمان جهانی تجارت، تجارت خدمات در اکثر کشورهای ملحق شده (۱۵ مورد از ۲۰ کشوری که اطلاعات آنها موجود بوده)، توسعه یافته و میانگین رشد درجه باز بودن تجارت خدمات در این کشورها برابر ۱۶/۲ درصد است. با این وجود پس از الحاق به این سازمان پنج کشور

۲. بررسی تعهدات بخش خدمات کشورهای ملحق شده

بررسی تعهدات ۲۵ کشور ملحق شده به سازمان جهانی تجارت از سال ۱۹۹۵ تاکنون نشان می‌دهد عمده کشورهای عضو این سازمان در بیشتر بخش‌های خدماتی تعهد سپرده‌اند (www.wto.org). از میان ۲۵ کشور عضو فقط ۶ کشور در برخی از بخش‌ها تعهد به آزادسازی نداده‌اند که این بخش‌ها عمدتاً خدمات زیست محیطی، بهداشتی و یا فرهنگی-

(یا ۲۵ درصد از موارد) با کاهش درجه باز بودن تجارت خدمات یا سهم تجارت خدمات در اقتصاد آنها مواجه بوده‌اند. همچنین بر اساس این جدول به ترتیب کشورهای آلبانی، مغولستان و گرجستان از بالاترین و کشورهای لتونی، اردن و پاناما از کمترین نرخ رشد برخوردار بوده‌اند.

جدول (۳ پیوست) وضعیت درجه باز بودن تجاری (اعم از تجارت کالا و تجارت خدمات) کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت را در قبل و پس از الحاق به این سازمان و به ترتیب بیشترین نرخ رشد درجه باز بودن نشان می‌دهد. بر اساس اطلاعات موجود در این جدول ملاحظه می‌گردد که پس از الحاق به سازمان جهانی تجارت، تجارت در اکثر کشورهای ملحق شده (۱۶ مورد از ۲۰ کشوری که اطلاعات آنها موجود بوده)، توسعه یافته و میانگین رشد درجه باز بودن تجاری در این کشورها برابر ۱۰.۶ درصد است. با این وجود پس از الحاق به این سازمان چهار کشور (یا ۲۰ درصد از موارد) با کاهش درجه باز بودن تجاری یا سهم تجارت در اقتصاد آنها مواجه بوده‌اند. همچنین بر اساس این جدول به ترتیب کشورهای چین، آلبانی و گرجستان از بالاترین و کشورهای نپال، عربستان و بلغارستان از کمترین نرخ رشد برخوردار بوده‌اند.

مقایسه نرخ‌های رشد درجه باز بودن کل تجارت و تجارت خدمات (جدول ۴ پیوست) هر چند که نشان‌دهنده نرخ رشد کمتر توسعه تجارت خدمات در اکثر کشورهای ملحق شده (۱۲ مورد از ۲۰ کشوری که اطلاعات آنها موجود بوده)، در مقایسه با کل تجارت (اعم از کالا و خدمات) آنها می‌باشد اما در این کشورها تفاوت میانگین نرخ رشد درجه باز بودن کل تجارت از تجارت خدمات برابر منفی ۵/۶ درصد است. بنابراین تجربه کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت دلالت بر این امر دارد که پس از الحاق به این سازمان، رشد و توسعه بیشتری از تجارت خدمات در مقایسه با کل تجارت مشاهده می‌شود.

همچنین جدول (۵) وضعیت تولید ناخالص داخلی سرانه (به قیمت ثابت و بر اساس نظریه برابری قدرت خرید) کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت را در قبل و پس از الحاق به این سازمان و به ترتیب بیشترین نرخ رشد تولید ناخالص

داخلی سرانه آنها نشان می‌دهد. بر اساس اطلاعات موجود در این جدول ملاحظه می‌شود که پس از الحاق به سازمان جهانی تجارت، تولید ناخالص داخلی سرانه در تمامی کشورهای ملحق شده (به استثنای بلغارستان) افزایش یافته و رشد میانگین آن در این کشورها برابر ۱۹/۵ درصد است. همچنین بر اساس این جدول به ترتیب کشورهای ارمنستان، چین و لتونی از بالاترین و کشورهای بلغارستان، نپال و عربستان از کمترین نرخ رشد برخوردار بوده‌اند.

۴. بررسی تاثیر توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت

در این قسمت به منظور بررسی تاثیر توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی الگوی زیر برآورد می‌شود.

$$g_i = \beta_1 + \beta_2 X_i + \beta_3 OP_i + \varepsilon_i$$

بطوریکه g_i نرخ رشد سالیانه تولید ناخالص داخلی کشور i ، X_i بردار متغیرهای کنترلی و OP_i شاخص توسعه تجارت خدمات است که در این تحقیق درجه باز بودن تجاری بخش خدمات در نظر گرفته شده و از نسبت تجارت خدمات به تولید ناخالص داخلی به دست می‌آید. همچنین X_i یا بردار متغیرهای کنترلی شامل متغیرهای زیر می‌باشد: سهم سرمایه‌گذاری از تولید ناخالص داخلی، سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی، نرخ تورم، و نسبت کلیه خطوط تلفن به جمعیت که به عنوان شاخصی از متغیر کیفیت نهادی در نظر گرفته می‌شود. همچنین Dum متغیر مجازی الحاق به WTO در نظر گرفته شده است.

الگوی ذکر شده به وسیله رویکرد اقتصادسنجی پانل دیتای پویا و روش GMM در چارچوب آن و برای دوره زمانی ۲۰۰۶-۱۹۸۵ و در نمونه آماری کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت اجرا می‌شود. کشورهای ملحق شده عبارتند از: اکوادور، بلغارستان، مغولستان، پاناما، قرقیزستان، لتونی، استونی،

اردن، گرجستان، آلبانی، عمان، کرواسی، لیتوانی، مولداوی، چین، تایوان، ارمنستان، مقدونیه، نپال، کامبوج، عربستان، ویتنام، تونگو، اکراین و کیپورد. لازم به ذکر است که داده‌های لازم برای کشورهای نامبرده از ۲۰۰۸ World Development Indicators استخراج شده که به دلیل محدودیت‌های آماری کشور تایوان حذف گردیده است.

پیشرفت در جمع‌آوری داده‌های اقتصادی در طول زمان تا حدود زیادی دست اقتصاددانان را برای برآورد انواع روابط رفتاری با اطمینان و مشاهدات بیشتر باز کرده است. با گذشت زمان، سری‌های زمانی دارای مشاهدات بیشتری شده‌اند و پیمایش در عرض جامعه یا اقتصاد اجازه می‌دهد سری زمانی مشابهی (یعنی با یک تعریف معین) برای افراد زیادی جمع‌آوری گردد. در گذشته طول سری‌های زمانی کم بود و برآورد را با مشکلاتی روبرو می‌ساخت که ناشی از نمونه‌های کوچک بود.

مشکل دوم، ابزاری مناسب برای برآورد بود. پیشرفت فناوری رایانه‌ای و ظهور انواع نرم‌افزارهای پیشرفته، کار محققان تجربی اقتصاد را بسیار آسان‌تر کرده است. ظهور رایانه‌ها و دسترسی به اینترنت حتی موجب تسهیل در جمع‌آوری آمارها گشته است. این در حالی است که در گذشته بایستی آمارها را سال به سال از سالنامه‌های آماری مختلف با دست استخراج می‌نمود.

مشکل سوم در زمان‌های قبلی، نبود روش‌های مناسب آماری برای تحلیل طیف وسیعی از مسایل و مشکلات علمی و فنی بود. امروز از دیدگاه ما، بسیاری از مقالات، پایان‌نامه‌ها یا تحقیقاتی که در آن زمان نوشته شده است، نادرست به نظر می‌رسد. [۹]

لازم به ذکر است که روش پانل دیتا مزایای بسیاری نسبت به روش‌های داده‌های مقطعی یا سری زمانی دارد. مهم‌ترین مزیت آن این است که

(الف) تعداد مشاهدات و داده‌ها در اولی عموماً بیشتر است و باعث می‌شود اعتماد به برآوردها بیشتر شود.

(ب) به محققان تجربی اجازه می‌دهد مدل‌های پیشرفته‌تری را تبیین کرده و آزمون کنند که فرضیه‌های مقید کننده کمتری

در برداشته باشد.

(ج) زیاد بودن تعداد مشاهدات مسئله همخطی در اقتصادسنجی را نیز تا حدود زیادی حل می‌کند. چون داده‌ها هم در طول زمان و هم در میان افراد تغییر می‌کنند، و احتمال کمتری می‌رود متغیرها با یکدیگر همخطی زیادی داشته باشند.

(د) با این مجموعه داده‌ها می‌توان اثراتی را شناسایی و اندازه‌گیری کرد که در داده‌های مقطعی محض یا سری زمانی خالص قابل شناسایی نیست. گاهی استدلال می‌شود داده‌های مقطعی، رفتارهای بلندمدت را نشان می‌دهد (زیرا از افراد مختلف داده جمع‌آوری می‌کند که در یک برش زمانی، نشان دهنده رفتارهای بلند مدت آن‌ها است یا تحت تاثیر عادات و گرایشات بلند مدت قرار دارد)، در حالیکه در داده‌های سری زمانی ما بر اثرات کوتاه مدت تاکید می‌کنیم (زیرا حرکت از یک سال به سال دیگر تحت تاثیر تجدید نظرانی قرار می‌گیرد که فرد در کوتاه مدت در رفتار خود ایجاد می‌کند، بنابراین پویایی میان دوره‌ای را به نمایش می‌گذارد و نه گرایش استاتیک یا ایستای داده‌های مقطعی را). با ترکیب این دو خصوصیت در داده‌های پانل، که خصوصیت متمایز پانل دیتاست، ساختار عمومی‌تر و پویاتری را می‌توان تصریح و برآورد کرد. [۹]

با وجود مطالب پیش‌گفته روش پانل دیتای معمولی در توضیح دهندگی روابط پویای متغیرها در طول زمان دچار محدودیت است. بنابراین در مقاله حاضر همانطوری که ذکر شد از روش اقتصادسنجی پانل دیتای پویا و رویکرد GMM در چارچوب آن استفاده می‌شود.

یکی از منافع و کاربردهای داده‌های تلفیقی درک بهتر پویایی‌ها توسط محقق است. روابط پویا با حضور متغیرهای وابسته وقفه‌دار در میان متغیرهای توضیحی مدل‌سازی می‌شود:

$$y_{it} = \delta y_{it-1} + X'_{it} \beta + u_{it}$$

$$i = 1, \dots, N$$

$$t = 1, \dots, T$$

که در آن y_{it} و δ اسکالر هستند.

با فرض این که u_{it} از مدل جزء اخلاص یک طرفه تبعیت

می‌کند، به عبارتی تنها یک عامل موجب تفاوت مقطعه‌هاست و آن الگوی اثرات ثابت است، داریم:

$$U_{it} = \mu_i + V_{it}$$

که در آن $\mu_i \sim IID(0, \sigma_\mu^2)$ و $V_{it} \sim IID(0, \sigma_v^2)$ که در بین مقاطع و در هر مقطع مستقل از یکدیگرند. مسأله خودهمبستگی به دو دلیل حضور متغیر وابسته وقفه‌دار در میان متغیرهای توضیحی و اثرات مقطعی نامتجانس بین مقاطع آشکار می‌گردد. در ابتدا به برخی از مسائل ناشی از حضور متغیر وابسته وقفه‌دار می‌پردازیم. از آنجایی که U_{it} تابعی از μ_i است، آشکار است که Y_{it-1} نیز تابعی از μ_i است بنابراین متغیر Y_{it-1} به عنوان یک متغیر توضیحی در سمت راست معادله با جزء خطای U_{it} همبسته است و این خود سبب تورش دار شدن و ناسازگار بودن تخمین زنده OLS می‌گردد. حتی اگر V_{it} به صورت سریالی همبسته نباشد تخمین زنده GLS نیز با فرض اثرات تصادفی برای مدل داده‌های تلفیقی پویا تورش دار خواهد بود. آرانو و بوند در سال 1991 فرایندی از روش گشتاورهای تعمیم یافته پیشنهاد دادند که کاراتر از تخمین زنده‌های قبلی است. در این روش برای تخمین مدل و از بین بردن اثرات ثابت از روش تفاضل‌گیری آرانو - بوند استفاده می‌شود. همچنین برای رفع همبستگی متغیر با وقفه و سایر متغیرهای توضیحی از ماتریس ابزارها استفاده و نهایتاً، آرانو - بوند، تخمین زن GMM دو مرحله‌ای را ارائه می‌دهند. [۱۰]

با توجه به یافته‌های حاصل از برآورد الگوی فوق (جدول ۶ پیوست) ملاحظه می‌شود که ضریب متغیر تجارت خدمات Tradeservices با برخورداری از ضریب ۰/۲۵ مثبت و معنی‌دار است که این امر نشان‌دهنده تاثیر معنی‌دار افزایش و توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO دارد. از این رو تاثیرپذیری رشد اقتصادی از توسعه تجارت خدمات در کشورهای مذکور مثبت می‌باشد، به این ترتیب که ده درصد افزایش در رشد سهم تجارت خدمات در اقتصاد منجر به افزایش ۲/۵ درصدی رشد اقتصادی کشورهای مذکور شده است.

اثر متغیرهای سهم سرمایه‌گذاری از تولید ناخالص داخلی و شاخص کیفیت نهادی (به ترتیب با برخورداری از ضرایب ۰/۲۲ و ۰/۰۵) مثبت و معنی‌دار می‌باشد که دلالت بر آثار مثبت رشد متغیرهای نامبرده بر رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO دارند. در مقابل تاثیر متغیر نرخ تورم بر رشد اقتصادی کشورهای مذکور منفی و معنی‌دار است. همچنین تاثیر متغیر سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی بر رشد اقتصادی اما بی‌معنی است که دلالت بر این موضوع دارد که رشد اقتصادی کشورهای ملحق شده به WTO متأثر از سایر متغیرهای پیش گفته بوده و تاثیر متغیر سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی بر رشد اقتصادی در مقایسه با آن متغیرها معنی‌دار نبوده است. لازم به ذکر است که در خصوص تاثیر اندازه دولت بر رشد اقتصادی مطالعات متعددی صورت گرفته که نتایج آنها مبتنی بر تاثیرپذیری مثبت یا منفی رشد اقتصادی از اندازه دولت بسیار متفاوت است. [۱۱]

جمع‌بندی و ملاحظات

در مجموع بررسی تعهدات کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت نشانگر این مهم است که اکثر آنها و به خصوص تمامی اعضاء ملحق شده از سال ۲۰۰۴ به بعد (به جز مورد کشور کوچک کیپ ورد با تعهد در ده بخش) متعهد به پذیرش آزادسازی هر یازده بخش خدمات موجود در فهرست طبقه‌بندی بخشی WTO گشته‌اند. بنابراین با توجه به تجربه کشورهای ملحق شده انتظار می‌رود که ایران نیز به منظور الحاق به WTO در عمل ملزم به تعهد به بازگشایی تمامی بخش‌های خدماتی گردد.

علاوه بر این بررسی وضعیت درجه باز بودن تجارت خدمات کشورهای ملحق شده به WTO در قبل و پس از الحاق دلالت بر این امر دارد که پس از الحاق به این سازمان میانگین رشد درجه باز بودن تجارت خدمات در این کشورها برابر ۱۶.۲ درصد بوده که بالاتر از میانگین رشد درجه باز بودن کل تجارت (اعم از تجارت کالا و تجارت خدمات) در این کشورها با ۱۰.۶ درصد است. از این رو با توجه به تجربه این کشورها چنین استنباط

می‌گردد که پس از الحاق به این سازمان، رشد و توسعه بیشتری از تجارت خدمات در مقایسه با کل تجارت مشاهده می‌شود.

همچنین یافته‌های این مقاله مبتنی بر بررسی وضعیت کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت دلالت بر این مهم دارد که پس از الحاق، تولید ناخالص داخلی سرانه در تمامی کشورهای مذکور (به استثنای بلغارستان) افزایش یافته است. به علاوه نتایج حاصل از به‌کارگیری روش اقتصادسنجی پانل دیتای پویا دلالت بر تاثیر مثبت و معنی‌دار توسعه تجارت خدمات بر رشد اقتصادی کشورهای نامبرده دارد که بر این اساس تاثیرپذیری مثبت رشد اقتصادی از توسعه و آزادسازی تجارت خدمات برای اقتصاد ایران قابل انتظار است. لازم به ذکر است که دولت‌ها با وضع مقررات داخلی مناسب می‌توانند آزادسازی تجاری در بخش خدمات را در جهت منافع عمومی و رشد اقتصادی قرار دهند به طوری که آزادسازی تجاری علاوه بر همراه بودن با رشد اقتصادی، نافی ماموریت دولت در ارائه خدمات عمومی در بخش‌های خدماتی نباشد.

پی‌نوشت‌ها

1. General Agreement on Trade in Services (GATS).
2. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).
۳. کمالی اردکانی و نصیری، ۸۳.
4. Cross-border.
5. Consumption Abroad.
6. Commercial Presence.
7. Movement of Natural Persons
8. WTO, 1998.

۹. اشرف‌زاده، ۱۳۸۷.

۱۰. ابریشمی، مهرآرا و تمدن نژاد، ۱۳۸۸.

۱۱. کمیجانی و نوری، ۱۳۸۸.

منابع

ابریشمی، حمید، محسن مهرآرا و علیرضا تمدن نژاد، "بررسی رابطه تجارت خارجی و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه: روش گشتاورهای تعمیم یافته"، مجله دانش و توسعه، سال شانزدهم، شماره ۲۶، بهار ۱۳۸۸.

اشرف‌زاده، سید حمید رضا و نادر مهرگان، اقتصادسنجی پانل دیتا، موسسه تحقیقات تعاون دانشگاه تهران ۱۳۸۷.
کمالی اردکانی، مسعود و میترا نصیری، تجارت خدمات در سازمان جهانی تجارت، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران، دی ۱۳۸۳.

کمیجانی، اکبر و روح الله نظری، "تاثیر اندازه دولت بر رشد اقتصادی در ایران"، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال نهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۸.

گروه نویسندگان، سازمان جهانی تجارت: ساختار، قواعد و موافقت‌نامه‌ها، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران ۱۳۸۵.

UNCTAD Secretariat, "Trade in Services and Development Implication", Trade and Development Board, Commission on Trade in Goods and Services, and Commodities, Eighth Session Geneva, 9-13 February 2004.

UNCTAD Statistics 2009.

World Development Indicators, the World Bank, 2008.

WTO, the World Trade Organization: A Training Package, Geneva: WTO Publications, 1998.

www.wto.org.

Yanikkaya, Halit "Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation", Journal of Development Economics, Vol.72, PP. 7257- 89, 2003.

جدول ۱- وضعیت تعهدات کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت در بخش خدمات (۱۹۹۵-۲۰۰۹)

ردیف	نام کشور	سال عضویت	تعداد بخش‌های آزادسازی شده	بخش‌های آزادسازی نشده
۱	اکوادور	۱۹۹۶	۱۰	خدمات زیست محیطی
۲	بلغارستان	۱۹۹۶	۱۱	-
۳	مغولستان	۱۹۹۷	۶	خدمات آموزشی، زیست محیطی، بهداشتی، ورزشی- فرهنگی و حمل و نقل
۴	پاناما	۱۹۹۷	۱۱	-
۵	قرقیزستان	۱۹۹۸	۱۱	-
۶	لتونی	۱۹۹۹	۱۱	-
۷	استونی	۱۹۹۹	۱۱	-
۸	اردن	۲۰۰۰	۱۱	-
۹	گرجستان	۲۰۰۰	۱۱	-
۱۰	آلبانی	۲۰۰۰	۱۱	-
۱۱	عمان	۲۰۰۰	۱۰	خدمات ورزشی- فرهنگی
۱۲	کرواسی	۲۰۰۰	۱۱	-
۱۳	لیتوانی	۲۰۰۱	۱۱	-
۱۴	مولداوی	۲۰۰۱	۱۱	-
۱۵	چین	۲۰۰۱	۱۰	خدمات بهداشتی
۱۶	تایوان	۲۰۰۲	۱۱	-
۱۷	ارمنستان	۲۰۰۳	۱۱	-
۱۸	مقدونیه	۲۰۰۳	۱۰	خدمات بهداشتی
۱۹	نپال	۲۰۰۴	۱۱	-
۲۰	کامبوج	۲۰۰۴	۱۱	-
۲۱	عربستان	۲۰۰۵	۱۱	-
۲۲	ویتنام	۲۰۰۷	۱۱	-
۲۳	تونگا	۲۰۰۷	۱۱	-
۲۴	اوکراین	۲۰۰۸	۱۱	-
۲۵	کیپ ورد	۲۰۰۸	۱۰	خدمات بهداشتی

منبع: مستخرج از اطلاعات موجود در جدول تعهدات کشورها در وب سایت سازمان جهانی تجارت (www.wto.org)

جدول ۲- وضعیت درجه باز بودن تجارت خدمات کشورهای ملحق شده به WTO (به ترتیب بالاترین نرخ رشد)

ردیف	نام کشور	سال عضویت	تعداد بخش‌های آزادسازی شده	میانگین درجه باز بودن تجاری در سه سال قبل از الحاق	میانگین درجه باز بودن تجارت خدمات در سه سال بعد از الحاق	نرخ رشد سه سال بعد نسبت سه سال قبل از الحاق
۱	آلبانی	۲۰۰۰	۱۱	۹/۶	۲۵/۸	۱۶۸/۸
۲	مغولستان	۱۹۹۷	۶	۱۴/۷	۲۳/۲	۵۷/۸
۳	گرجستان	۲۰۰۰	۱۱	۱۶/۱	۲۰/۴	۲۶/۷
۴	کرواسی	۲۰۰۰	۱۱	۲۹/۲	۳۶/۱	۲۳/۶
۵	کامبوج	۲۰۰۴	۱۱	۲۲	۲۸/۴	۲۲/۱
۶	چین	۲۰۰۱	۱۰	۵/۳	۶/۴	۲۰/۸
۷	مقدونیه	۲۰۰۳	۱۰	۱۵	۱۷/۳	۱۵/۳
۸	قرقیزستان	۱۹۹۸	۱۱	۱۳/۹	۱۵/۵	۱۱/۵

۹/۷	۱۹/۳	۱۷/۶	۱۱	۲۰۰۳	ارمنستان	۹
۸/۷	۱۳/۷	۱۲/۶	۱۱	۲۰۰۵	عربستان	۱۰
۸/۳	۲۷/۴	۲۵/۳	۱۱	۲۰۰۱	مولداوی	۱۱
۸/۳	۲۴/۸	۲۲/۹	۱۱	۱۹۹۶	بلغارستان	۱۲
۴/۲	۹/۹	۹/۵	۱۱	۲۰۰۴	نیپال	۱۳
۳/۶	۱۷/۳	۱۶/۷	۱۱	۲۰۰۱	لیتوانی	۱۴
۱	۴۰/۷	۴۰/۳	۱۱	۱۹۹۹	استونی	۱۵
-۸	۱۲/۶	۱۳/۷	۹	۲۰۰۰	عمان	۱۶
-۸/۸	۹/۳	۱۰/۲	۱۰	۱۹۹۶	اکوادور	۱۷
-۱۱/۹	۲۷/۳	۳۱	۱۱	۱۹۹۷	پاناما	۱۸
-۱۷/۴	۳۶/۴	۴۴/۲	۱۱	۲۰۰۰	اردن	۱۹
-۲۶	۲۲/۲	۳۰	۱۱	۱۹۹۹	لتونی	۲۰
۱۶/۲	۲۱/۷	۲۰			میانگین	

منبع: (WDI) World Development Indicators، WTO و محاسبات پژوهش

جدول ۳- وضعیت درجه باز بودن تجاری (اعم از کالا و خدمات) کشورهای ملحق شده به WTO (به ترتیب بالاترین نرخ رشد)

ردیف	نام کشور	سال عضویت	میانگین درجه باز بودن تجاری در سه سال قبل از الحاق	میانگین درجه باز بودن تجاری در سه سال بعد از الحاق	نرخ رشد سه سال بعد نسبت سه سال قبل از الحاق
۱	چین	۲۰۰۱	۳۹/۵	۵۶/۷	۴۳/۵
۲	آلبانی	۲۰۰۰	۴۷/۲	۶۴/۲	۳۶
۳	گرجستان	۲۰۰۰	۵۶/۲	۷۶/۱	۲۵/۴
۴	مغولستان	۱۹۹۷	۱۰۱	۱۲۷/۵	۲۶/۲
۵	عربستان	۲۰۰۵	۷۷/۵	۹۳	۲۰
۶	کامبوج	۲۰۰۴	۱۲۱/۴	۱۴۰/۹	۱۶
۷	لیتوانی	۲۰۰۱	۹۵/۳	۱۱۰/۴	۱۵/۸
۸	بلغارستان	۱۹۹۶	۸۸/۶	۱۰۰/۲	۱۳/۱
۹	کرواسی	۲۰۰۰	۹۲/۳	۱۰۳/۲	۱۱/۸
۱۰	مولداوی	۲۰۰۱	۱۲۲/۸	۱۳۷/۷	۹/۷
۱۱	قرقیزستان	۱۹۹۸	۸۱/۲	۸۷/۵	۷/۸
۱۲	استونی	۱۹۹۹	۱۵۱/۲	۱۶۲/۵	۷/۵
۱۳	مقدونیه	۲۰۰۳	۱۰۲/۵	۱۰۸/۶	۶
۱۴	عمان	۲۰۰۰	۸۸/۹	۹۴/۱	۵/۸
۱۵	اردن	۲۰۰۰	۱۱۱/۴	۱۱۳	۱/۴
۱۶	اکوادور	۱۹۹۶	۵۲/۳	۵۲/۶	۰/۶
۱۷	نیپال	۲۰۰۴	۴۵/۲	۴۴/۷	-۱/۱
۱۸	لتونی	۱۹۹۹	۱۰۳/۱	۹۱/۵	-۱۱/۳
۱۹	ارمنستان	۲۰۰۳	۷۳/۸	۶۵/۳	-۱۱/۵
۲۰	پاناما	۱۹۹۷	۱۸۶/۴	۱۴۵/۷	-۲۱/۸
	میانگین		۹۱/۹	۹۸/۶	۱۰/۶

منبع: (WDI) World Development Indicators، WTO و محاسبات پژوهش

جدول ۴- مقایسه نرخ‌های رشد درجه باز بودن کل تجارت و تجارت خدمات کشورهای ملحق شده به

سازمان جهانی تجارت (به ترتیب سال عضویت)

تفاوت نرخ رشد توسعه تجارت کل از توسعه تجارت خدمات (۲-۱)	نرخ رشد درجه باز بودن در سه سال بعد نسبت سه سال قبل از الحاق		سال عضویت	نام کشور	ردیف
	تجارت خدمات (۱)	کل تجارت (۲)			
۹/۴	-۸/۸	۰/۶	۱۹۹۶	اکوادور	۱
۴/۸	۸/۳	۱۳/۱	۱۹۹۶	بلغارستان	۲
-۳۱/۶	۵۷/۸	۲۶/۲	۱۹۹۷	مغولستان	۳
-۹/۹	-۱۱/۹	-۲۱/۸	۱۹۹۷	پاناما	۴
-۳/۷	۱۱/۵	۷/۸	۱۹۹۸	فرقیزستان	۵
۱۴/۷	-۲۶	-۱۱/۳	۱۹۹۹	لتونی	۶
۶/۵	۱	۷/۵	۱۹۹۹	استونی	۷
۱۸/۸	-۱۷/۴	۱/۴	۲۰۰۰	اردن	۸
۸/۷	۲۶/۷	۳۵/۴	۲۰۰۰	گرجستان	۹
-۱۳۲/۸	۱۶۸/۸	۳۶	۲۰۰۰	آلبانی	۱۰
۱۳/۸	-۸	۵/۸	۲۰۰۰	عمان	۱۱
-۱۱/۸	۲۳/۶	۱۱/۸	۲۰۰۰	کرواسی	۱۲
۱۲/۲	۳/۶	۱۵/۸	۲۰۰۱	لیتوانی	۱۳
۱/۴	۸/۳	۹/۷	۲۰۰۱	مولداوی	۱۴
۲۲/۷	۲۰/۸	۴۳/۵	۲۰۰۱	چین	۱۵
-۲۱/۲	۹/۷	-۱۱/۵	۲۰۰۳	ارمنستان	۱۶
-۹/۳	۱۵/۳	۶	۲۰۰۳	مقدونیه	۱۷
-۵/۳	۴/۲	-۱/۱	۲۰۰۴	نیپال	۱۸
-۶/۱	۲۲/۱	۱۶	۲۰۰۴	کامبوج	۱۹
۱۱/۳	۸/۷	۲۰	۲۰۰۵	عربستان	۲۰
-۵/۶	۱۶/۲	۱۰/۶		میانگین	

منبع: WTO, World Development Indicators (WDI) و محاسبات پژوهش

جدول ۵- وضعیت تولید ناخالص داخلی سرانه کشورهای ملحق شده به WTO (به ترتیب بالاترین نرخ رشد)

نرخ رشد سه سال بعد نسبت سه سال قبل از الحاق	میانگین درآمد سرانه در سه سال بعد از الحاق	میانگین درآمد سرانه در سه سال قبل از الحاق	سال عضویت	نام کشور	ردیف
۶۳/۱	۴۱۷۸	۲۵۶۱	۲۰۰۳	ارمنستان	۱
۳۶/۹	۳۴۱۶	۲۴۹۶	۲۰۰۱	چین	۲
۳۲/۵	۹۳۷۸	۷۰۷۸	۱۹۹۹	لتونی	۳
۳۱/۴	۴۷۵۳	۳۶۱۷	۱۹۹۶	اکوادور	۴
۳۱/۴	۴۷۵۳	۳۶۱۷	۲۰۰۰	آلبانی	۵
۳۰/۲	۱۱۹۴۴	۹۱۷۱	۲۰۰۱	لیتوانی	۶
۳۰/۱	۱۵۰۴	۱۱۵۶	۲۰۰۴	کامبوج	۷
۲۹/۶	۱۸۵۷	۱۴۳۳	۲۰۰۱	مولداوی	۸
۲۷/۶	۱۱۷۹۷	۹۲۴۵	۱۹۹۹	استونی	۹
۲۳/۷	۲۷۰۱	۲۱۸۴	۲۰۰۰	گرجستان	۱۰

۱۶/۲	۱۱۵۵۶	۹۹۴۳	۲۰۰۰	کرواسی	۱۱
۱۵/۲	۱۵۰۳	۱۳۰۵	۱۹۹۸	قرقیزستان	۱۲
۱۱/۹	۷۴۲۳	۶۶۳۵	۱۹۹۷	پاناما	۱۳
۱۱/۳	۱۸۳۴۰	۱۶۴۷۹	۲۰۰۰	عمان	۱۴
۹/۲	۲۰۱۹	۱۸۴۹	۱۹۹۷	مغولستان	۱۵
۹	۷۳۷۲	۶۷۶۴	۲۰۰۳	مقدونیه	۱۶
۸/۴	۳۸۴۱	۳۵۴۴	۲۰۰۰	اردن	۱۷
۵/۳	۲۱۶۰۸	۲۰۵۳۰	۲۰۰۵	عربستان	۱۸
۵	۹۶۴	۹۱۸	۲۰۰۴	نپال	۱۹
-۷/۴	۶۲۳۲	۶۷۲۹	۱۹۹۶	بلغارستان	۲۰
۱۹/۵	۶۹۰۴	۵۹۶۳		میانگین	

منبع: WTO، World Development Indicators (WDI) و محاسبات پژوهش

جدول ۶- نتایج برآورد الگوی پانل دیتای پویا با استفاده از روش GMM

Dependent Variable: LOG(GDP)				
Method: Panel Generalized Method of Moments				
Sample: 1987 2006				
Periods included: 20				
Cross-sections included: 24				
Total panel (unbalanced) observations: 328				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(GDP(-1))	0.843893	0.025073	33.65744	0.0000
LOG(TRADESERVICES)	0.256286	0.061168	4.189887	0.0000
LOG(INVEST)	0.221792	0.063537	3.490761	0.0006
INFLATION	-2.74E-05	9.81E-06	-2.793697	0.0055
LOG(PHONE)	0.054818	0.028769	1.905425	0.0577
LOG(EXPEND)	-0.034867	0.104575	-0.333419	0.7390
Effects Specification				
Cross-section fixed (orthogonal deviations)				
Period fixed (dummy variables)				
Mean dependent var	-0.105621	S.D. dependent var	0.151930	
S.E. of regression	0.045783	Sum squared resid	0.633026	
J-statistic	199.6513	Instrument rank	224.000000	

ماخذ: یافته‌های تحقیق